

Dikkat Çekme Bağlamında Kur'an Sûrelerinin Başlangıç İfadeleri

Examination of the Begining Expressions of the Qur'an Sûrahs in the Context of Attracting Attention

• Teceli KARASU^a

^aMuş Alparslan Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri,
Din Eğitimi ABD,
Muş, Türkiye

Received: 04.03.2022

Received in revised form: 04.04.2022

Accepted: 06.05.2022

Available online: 19.08.2022

Correspondence:

Teceli KARASU
Muş Alparslan Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri,
Din Eğitimi ABD,
Muş, Türkiye
tecellikarasu@hotmail.com

ÖZ Din eğitimi biliminin en önemli kaynağı Kur'an'da da dikkat çekmeye yönelik ilkeler bulmak mümkündür. Kur'an'da dikkat çekmeyle ilgili ilke ve uygulamaların bulunduğu yerlerden biri, sûre başlangıç ifadeleridir. Alanyazın incelendiğinde, Kur'an'ın sûre başlangıç ifadelerini dikkat çekme bağlamında ele alan bilimsel bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışma, Kur'an'ın sûre başlangıç ifadelerinden, öğrenmenin ilk adımını oluşturan dikkat çekme ile ilgili günümüz din eğitimi faaliyetlerinde kullanılabilir ilkeleri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda Kur'an'ın sûre başlangıçları incelenmiş ve konu ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Dahası konuyla ilgili klasik ve güncel çalışmalar incelenmiştir. Sûre başlangıç ifadelerinin; hamd ve övgü, hurûf-ı mukattaa, nida, ihbari cümle (haber verme), yemin, şart, emir, soru ve azarlama ihtiva ettikleri görülmüştür. Bu sûre başlangıç ifadelerinin ortak noktası, muhatabın ilgisini ve merakını uyaran dikkat çekme uygulamalarını ihtiva etmeleridir. Netice olarak öğrenme öğretme süreci dikkat çekme etkinlikleriyle ilgili olarak elde edilebilecek ilkeler şu şekilde sıralanabilir: Konu ile ilgili olması, muhatabın ilgi ve ihtiyacını gözetmesi, farklı kazanım düzeyini ihtiva etmesi ve mümkün oldukça farklılık içermesi.

Anahtar Kelimeler: Din eğitimi; Kur'an; Fevâtihu's-süver; dikkat; ders giriş etkinlikleri

ABSTRACT It is, possible to find principles for attracting attention in the Qur'an, the most important source of religious education. One of the places where the principles and practices related to attracting attention are found in the Qur'an is the surah entries. When the literature is examined, no scientific study has been found that deals with the surah entries in the context of attracting attention. This study aims to reveal the principles that can be used in today's religious education activities related to drawing attention, which is the first step of learning, from the beginning expressions of the Qur'an. In this context, the beginnings of the surahs of the Qur'an were examined and a literature review on the subject was conducted. Moreover, classical and current studies on the subject were examined. It has been seen that surahs begin with blessing and praise, hurûf-ı mukattaa, exclamation, notifying sentence, vow, condition, order, question and scolding. The common point of these surah-beginning expressions is that they contain attention-grabbing practices that stimulate the interest and curiosity of the addressee. The principles that can be obtained from the surah entries expressions regarding the learning-teaching process attention-drawing activities can be listed as follows: Being relevant to the subject, paying attention to the interests and needs of the interlocutor, containing different levels of achievement, and being as diverse as possible.

Keywords: Religious education; Qur'an; beginnings of surah; attention; course introductory activities

EXTENDED ABSTRACT

Education aims to provide permanent behavioral change in the individual. Learning theories have been developed as a result of the search for how to change behavior. The common emphasis of learning theories is that "attention" is the first condition necessary for learning to take place. Because paying attention is the most important way to start the subject in an interesting and

beautiful way in accordance with the purpose and content. However, man's power of attention is limited by nature, and there are many different internal and external factors that affect it. Therefore, care should be taken to design the elements of the learning process in a way that can direct attention correctly.

General awareness, selectivity, and concentration are the main stages of the attention process. The healthy functioning of this process, on the one hand, requires the presence of purpose-related stimuli in the environment, on the other hand, it makes it necessary to keep the distracting stimuli under control or to be removed from the environment. The initiation, concentration and maintenance of attention depend on the characteristics of stimuli such as size, color, brightness, intensity, contrast, variability, movement, repetition, and novelty. Besides, past experiences, future expectations, interests and needs affect attention. Therefore, these factors should be taken into account when planning attention-grabbing activities in the learning process.

The Qur'an is a holy source that contains both the purpose and the method of education. The value and usefulness of its method does not depend on temporal limitation. Therefore, in today's religious education, it is possible to find important principles in the Qur'an about "drawing attention", which is emphasized by most of the learning theories. One of the places where these principles can be determined is in the beginning expressions of the surahs. The beginning expressions of the Qur'anic surahs can be classified under ten titles: Starting with blessing and praise, starting with hurûf-ı mukattaa, starting with exclamation, starting with notifying sentence, starting with vow, starting with condition, starting with order, starting with question and starting with scolding. It is possible to list the principles that the initial expressions of the Qur'an's surahs contain in order to draw attention as follows: The expressions and activities to be used should be related to the subject, should contain differences as much as possible, should be meaningful to the addressee, should guide the interlocutor to think, should take into account each individual in the addressee group, should be short, should not to contain any negativity towards the personality of the addressee.

It is possible to list the principles that can shed light on today's religious education from the beginning expressions of the Qur'an surahs as follows.

- Designing attention-grabbing activities in the learning-teaching process; While whenever possible, different methods should be used. Diversity should be provided in the attention-grabbing activities to be used.
- Care should be taken to ensure that the applications to be used to attract attention are related to the subject that students are expected to learn.
- While planning attention-grabbing activities, the readiness, interests and needs of the interlocutor should be taken into account.
- Attention should be paid to the fact that attention-grabbing activities are proportional to the size and level of the targeted gain.
- The attention-grabbing activity should be aimed at all the interlocutors rather than just one or a few people.
- The attention-grabbing activity should be in a way that prompts students to think.

Eğitim sistemleri, bireylerde kalıcı davranış değişikliği (öğrenmeyi) gerçekleştirmeyi hedefler. Bununla birlikte bireye kazandırılacak hedef davranışın kazandırılma yöntemi ile ilgili arayışlar devam etmektedir. Tarihten günümüze geliştirilen kuramların bir kısmı öğrenmeyi ve öğrenciyi merkeze alırken bir kısmı ise öğretmeyi ve öğretmeni merkeze almıştır. Öğrenciyi merkeze alan kuramların başında içsel motivasyona vurgu yapan yapılandırmacı ve bilişsel öğrenme kuramları gelmektedir. Öğretmeni merkeze alanlar ise daha çok klasik öğrenme kuramları olarak bilinen ve dışsal destek sağlayarak öğrenme ortamındaki uyarıcıların örgütlenmesini içeren davranışçı öğrenme kuramlarıdır.¹ Bununla birlikte farklı düzeyde de olsa bütün öğrenme kuramları, öğrenmenin gerçekleşmesi için yöntemin; dikkat çekme ve sürdürmenin gerekliliğine işaret etmektedirler.

Çağdaş eğitim sistemlerinin merkezinde öğrenci yer alır. Öğretmen, öğrencinin öğrenmesine katkı sağlayan dışsal bir unsurdur. Bundan dolayı öğrenme sürecinde rol alan öğretmenin niteliği öğrenmeye katkısı ile değerlendirilir. Öğretmen, öğrenme sürecini planlama, öğrenme etkinliklerini düzenleme ve materyalleri kullanarak öğrencinin öğrenmesine yardımcı bulunmalıdır. Öğrenciye hayatında kullanmayacağı detay ve gereksiz bilgilerden ziyade, onun hayatına anlam katan ve gündelik yaşamında işe yarayacak bilgileri edinmesine yardımcı olacak öğrenme- öğretme sürecini hazırlamalıdır.² Tüm bunları yaparken de öğrencinin ilgi ve dikkatini göz önünde bulundurarak hareket etmelidir.

¹ Bülent Öztürk, "Öğrenme ve Öğretmede Dikkat", *Milli Eğitim Dergisi*, 1999, sayı:144, s. 51 vd.

² Claudia Roda - Thierry Nabeth, "The Role of Attention in the Design of Learning Management Systems", *IADIS International Conference CELDA (Cognition and Exploratory Learning in Digital Age)*, 2005, p. 1-8.

Öğrenme, süreç içerisinde birkaç basamakta gerçekleşir. Bu basamakları; uyarıcı ile karşılaşılması, uyarıcının fark edilmesi, uyarıcıdan gelen verilerin işlenmesi, depolanması ve özümsemesi şeklinde sıralamak mümkündür. Günümüzde yaygın olarak kabul gören öğrenme modellerinin tamamına yakını, belli bir süreçte gerçekleşen öğrenmeyi başlatan ve devam ettiren mekanizma olarak, dikkat çekme olgusunu göz önüne almaktadırlar. Böylece öğrenmenin gerçekleşmesine katkı sağlayabilmektedirler.

Kur'an-ı Kerîm, Müslümanlar için hem eğitimin amacını hem de yöntemini ihtiva eden kutsal bir kaynak hüviyetindedir.³ Onun kullandığı yöntemin değeri ve kullanılabilirliği zaman sınırlanmasına bağlı değildir. Başka bir ifade ile Kur'an-ı Kerîm'in kullandığı yöntemler, tarihte yapılmış ve yapılacak olan bütün din eğitimi uygulamalarına kaynaklık edecek değer ve güncelliktedir. Evrensel özelliğe sahip olma ile i'caz özelliğine de sahiptir. Dolayısıyla günümüz din eğitiminde, öğrenme kuramlarının büyük bir kısmının vurgu yaptığı "dikkat çekme" ile ilgili Kur'an-ı Kerîm'in yaklaşımının bilinmesi, önemsenmesi ve yerine göre işe koşulması beklenir. Kur'an'ın dikkat çekme ile ilgili önemli bölümlerinden biri, sure başlangıç ifadeleridir. Alan yazın incelendiğinde; sure başlangıçlarını (fevâtihu's suver) konu edinen sınırlı sayıda çalışma vardır.⁴ Ancak konuyu din eğitimi disiplini kapsamında ve günümüzde derse giriş etkinliğinin önemli bir unsuru olan "dikkat çekme" bağlamında işleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu durum çalışmamızın yapılmasında temel amil olmuştur.

Bu çalışma, Kur'an-ı Kerîm'de yer alan sûrelere başlama ifadelerinin dikkat çekme bağlamında nasıl değerlendirilebileceğini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır:

- Öğrenme-öğretme etkinliklerinde "dikkat çekme" neden önemlidir?
- Kur'an-ı Kerîm'in sûrelere başlarken kullandığı ifadeler, "dikkat çekme" bağlamında nasıl değerlendirilebilir?

1. DİKKAT ÇEKME

Öğrenmenin gerçekleşmesi için gerekli ilk koşul dikkat vermedir. Çünkü dikkat, bireyin uyarıcıyı fark etmesi, algılaması ve ona yönelmesi ile gerçekleşen zihinsel yoğunlaşmanın ilk aşamasıdır.⁵ Dış dünyadan gelen uyarıcıları almaya hazır olarak yaratılan zihin, karşı karşıya geldiği uyarıcılar arasında amacına uygun olanları seçer ve onlara yoğunlaşır. Bu zihinsel süreci yönlendiren temel etken dikkat mekanizmasıdır.⁶ Ancak yaratılış gereği insanın dikkat gücünün sınırlı olması ve dikkati etkileyen farklı dışsal pek çok unsurun bulunması dikkatin derecesini/düzeyini etkileyebilmektedir. Bu bakımdan öğrenme için gerekli ilk adım olan dikkati kontrol edebilmek, bireyin içsel süreçlerini etkileyen dışsal faktörleri iyi düzenlemekle mümkündür.

Dikkat birbirini takip eden üç aşamada incelenebilir: Birinci aşama, dış çevrenin farkında olarak uyarıcıları almaya hazır olma anlamına gelen "genel uyarılmışlık hali" şeklinde ifade edilebilir. Dikkatin ikinci aşaması "seçicilik" olarak isimlendirilebilir. Bu aşamada birey, kendisi için önemli gördüğü ya da

³ Yusuf Aydın, "Din Eğitiminde Tedric İlkesi", *İslam Düşüncesi Araştırmaları 2*, (ed. Mahsum AYTEPE -Hasan Kaya), Araştırma Yayınları, Ankara 2020, s. 354.

⁴ Ali Karataş, "Etkili İletişim Açısından Fevâtihu's-Süver ve Havâtimus'-Süver", *International Journal of Cultural and Social Studies*, 2016, sayı: 2, s. 320-329; Abdülcelil Bilgin, *Kur'an'ı Tanımak Tarih-Dil-Yorum*, Araştırma Yayınları, Ankara 2018; Celâuddîn es-Suyutî, *el-İtkan fi Ulumi'l Kur'an*, (thk. Muhammed Salim Haşim), Daru'l Kütübi'l İlmiye, Beyrut 2007; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, TDV Yayınları, 29. bsk., Ankara 2017.

⁵ Veyssel Sönmez, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Anı Yayınları, Ankara 2011, s. 293.

⁶ Cindy Hovington - Anila Ashgar - Shelly Sharp - Josephine Nalbantoglu, "How Does My Brain Pay Attention? A Series of Activities Teaches Students About Attention and What They Can Do to Control It", *Science and Children*, 2015, Volume: 52, Issue: 6, s. 46.

amacına uygun özellikleri temel alarak çevreyi tanıma işlemleri gerçekleştirir. Son aşama ise yoğunlaşma aşamasıdır. Bu aşamada dikkat, istenen belirli bir noktaya yoğunlaştırılır ve bu yoğunlaşma hali sürdürülür.⁷ Bu bakımdan öğrenme-öğretme etkinlikleri düzenlenirken, öğrencinin ilgili konuyu öğrenebilmesi için lazım gelen dikkat ile ilgili ilkeleri bilmesi ve bunlara riayet etmesi gerekir. Dersin işlenişine dair yöntem ve teknik belirlemede dikkat olgusunu göz önünde bulundurmak gerekir.

Dikkatin belli bir noktaya yoğunlaşması ve uzun süre devam etmesi için sürekli uyarılması gerekir. Dahası bu uyarıcıların özellik ve şiddetlerinde farklılaşmanın meydana gelmesi gerekir. Aksi takdirde zihin, gelen uyarıcılara alışır ve tepkide bulunmamaya başlar. “Duyusal uyum” olarak ifade edilen bu durumu değiştirmek için uyarıcıların çeşit ve düzeylerinde sık sık değişikliğe gitmek gerekir.⁸ Çünkü kimi durumlarda beklenmedik “çeldirici uyarıcılar” dikkat kaymasına sebep olabilmektedir. Öğrenmenin gerçekleşmesi için bu olumsuz durumun oluşumuna engel olacak tedbirler alınmalıdır. Başka bir ifadeyle farklı uyarıcılar ile öğrencinin dikkatinin çekilmesi ve sürdürülmesi yoluna gidilmelidir.

Dikkatin belli bir noktaya yoğunlaşmasını etkileyen pek çok unsur vardır: Büyüklük; çevredeki uyarıcılardan büyük olan daha dikkat çekicidir. Şiddet; yoğunluğu yüksek olan (ses, korku gibi) uyarıcılar dikkat çeker. Renk; siyah ve beyaz gibi canlı renkler dikkat çekmede daha baskındır. Parlaklık; parlak olan uyarıcılar parlak olmayanlara nazaran dikkat çekicidir. Zıtlık; genel uyarıcılardan farklı hatta zıt olanlar dikkati kendilerine çekerler. Değişkenlik; mevcut uyarıcıların değişmesi dikkatin sürdürülmesinde etkilidir. Tekrar; uyarıcının fark edilme ihtimalini artırarak dikkatleri celbeder. Hareket; hareket halinde olan uyarıcılar değişkenlik gösterdiklerinden hareketsizlere oranla daha dikkat çekicidir. Yenilik, uyarıcılar karşılaştığı yeni duruma çabuk yoğunlaşır.⁹

Öğrenme kuramlarının büyük bir kısmı, dikkat çekmenin önemine vurgu yapmaktadır. Davranışçı öğrenme kuramlarına göre, öğrenmenin gerçekleşmesindeki önemli hususlardan biri de uyarıcı kontrolüdür. Uyarıcı kontrolü ise dikkat etme ile oluşmaktadır. Gözlem yoluyla öğrenmenin gerçekleştiğini iddia eden kuramcılara göre, öğrenmede ilk basamak dikkat etmedir.¹⁰ Nörofizyolojik öğrenme kuramına göre, retiküller aktivite edici sistemin etkinliği uyarıcılara bağlıdır. Uyarıcıların beyin kabuğunun ilgili parçasını uyarması ise dikkatle gerçekleşir.¹¹ Gestalt kuramı dikkati, şekil-zemin ilişkisi ile açıklamaya çalışmaktadır. Bu kurama göre şekil dikkatin üzerinde odaklaştığı, zemin ise dikkatin sınır alanında olan ancak dikkat edilmeyen unsurdur. Öğretimi düzenlemede hangi özelliğe dikkat çekilmek isteniyorsa, o özellik şekil olarak vurgulanırken diğeri ise zemin konumunda kalmaktadır.¹² Bilgiyi işleme kuramına göre, sınırsız miktardaki duyuşsal kayıttan, sınırlı sayıdaki kısa süreli belleğe aktarılacak bilgilerin belirlenmesinde ana aktör dikkattir.¹³ Yapılandırmacı öğrenme anlayışının 5E modeline göre de öğrenme sürecinin giriş (engagement) aşamasında önemli nokta dikkat etmedir.¹⁴

⁷ Roda - Nabeth, “The Role of Attention in the Design of Learning Management Systems”, s. 1-8.

⁸ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1994, s.101.

⁹ Öztürk, “Öğrenme ve Öğretmede Dikkat”, s. 53.

¹⁰ Nuray Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*, Pegem Akademi Yay., Ankara 2011, s. 226.

¹¹ Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*, s. 352-256.

¹² Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*, s. 243.

¹³ Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*, s. 268.

¹⁴ Muhittin Okumuşlar, “5E Yapılandırmacı Öğrenme Modeli ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi İşleniş Örneği”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, sayı: 24, s. 174.

Dikkati etkileyen içsel faktörleri; geçmiş yaşantılar, beklentiler, ilgi ve ihtiyaçlar olarak sıralamak mümkündür. Birey, karşılaştığı birçok uyarıcı arasında tanıdık veya aşına olduğu uyarıcıya yönelir. Kendisine daha tanıdık gelen uyarıcı onun dikkatini çeker. Başka bir ifade ile duyuşsal kayıttan kısa süreli belleğe aktarılacak bilgilerin seçiminde, dikkatin yoğunlaşmasını sağlayan daha önce edinilmiş bilgi ve deneyimlerdir. Dikkati etkileyen diğer bir husus ise uyarıcının birey için anlamlı olmasıdır. Zira bireyin “anamlı olma” ya yüklediği anlam, onun beklentilerine yön verir. Bu bakımdan ders başlarında öğrencilerin hedeften haberdar edilmesi ya da beklenti içine girmesi için hazırlık soruları ile karşılaştırılmaları onların dikkatlerini yoğunlaştıracakları noktaları bulmalarına yardım etmektedir.¹⁵ Öğrencinin dikkatini çeken diğer bir unsur ise ilgidir. Zira her birey, pek çok uyarıcı arasında ilgi duyduğu uyarıcıya dikkat kesilir. Bireyin ihtiyaçları ise dikkatini etkileyen en doğal unsurdur. Susuz olan birinin suyu fark etmesi bu minvalde değerlendirilebilir. Dolayısıyla öğrencinin derste dikkatini toplayabilmesi için o derste işlenecek bilgilere ihtiyacı olduğunu ve bu bilgilerin kendisine katkısının olduğunu/olacağını anlaması gerekir.¹⁶

Yukarıda ifade edildiği gibi, öğrenmenin gerçekleşmesi için dikkat etme ve bu dikkati sürdürme önemlidir. Dikkat, öğrencinin sadece akademik başarısı ve duygusal gelişimi için değil, ileride suçta bulaşma, sosyal ilişkiler geliştirebilme gibi hususlarda da önemli işleve sahiptir.¹⁷ Dolayısıyla öğretim sürecini planlamada ve derse giriş etkinliklerini düzenlemede “dikkat arttırma etkinlikleri”ne yer verilmelidir. Bu kapsamda; merak uyandırma, dersin hedeflerinden haberdar etme suretiyle beklenti oluşturma, konunun faydasını belirtme, farklı uyarıcı ve eylemde bulunma, geçmiş yaşantılar ile bağ kurma, önemli bilgileri tekrar etme, fiziksel uyarıcı kullanma, farklı materyalleri işe koşma, farklı öğrenme stillerini dikkate alma, olabildikçe fazla duyu organını sürece dâhil etme gibi uygulamalara başvurulabilir. Ancak tüm bu etkinlikler içerisinde soru sorma etkinliğinin en etkili ve en kullanışlı yöntem olduğunu söylemek mümkündür.¹⁸

Dikkat çekme etkinlikleri tasarlanırken özen gösterilmesi gereken bir husus, bu etkinliklerin öğrencinin edinmesi hedeflenen kazanıma uygun olmasıdır. Örneğin bilgi düzeyindeki bir hedef davranış ile sentez düzeyindeki bir hedef davranış için aynı dikkat çekme etkinliklerini kullanmak doğru bir metot değildir. Ayrıca dikkat çekme etkinliklerinin yer ve zamanının öğrencilerin düzeylerine göre ayarlanması önem arz etmektedir.¹⁹

2. KUR’AN’DA DİKKAT ÇEKME: SÛRE BAŞLANGIÇLARI

Kur’an-ı Kerîm, din eğitimcilerine muhteva bakımından olduğu gibi üslup açısından da kaynaklık etmektedir. Kur’an ifadeleri, gündelik dilde taşıdıkları anlamların ötesinde bir keyfiyete sahip olup beşeri sözlerden mahiyet itibarıyla farklı olmakla birlikte²⁰ insanlığa rehber olması açısından insanların kendisinden her bakımdan anlam çıkarabilecekleri kutsal tümcelerdir/ilahi sözlerdir. Bu bakımdan Kur’an’ın “sûre başlangıçları”ndan günümüzde derse giriş etkinliklerinden olan “dikkat çekme” ile ilgili çıkarılabilecek önemli ilkelerin olduğunu söylemek mümkündür.

¹⁵ Salih Zeki Genç, “Eğitim Öğretimde Planlama”, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, (ed. Mehmet Arslan), Anı Yayınları, Ankara 2011, s. 85.

¹⁶ Öztürk, “Öğrenme ve Öğretimde Dikkat”, s. 54.

¹⁷ Yi-Wen Su - Jacqueline M. Swank, “Attention Problems and Mindfulness: Examining a School Counseling Group Intervention With Elementary School Students”, *Professional School Counseling*, 2018-2019, Volume: 22, Issue: 1, s. 2

¹⁸ Veynel Sönmez, *Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı*, Anı Yayınları, Ankara 2009, s.183.

¹⁹ Sönmez, *Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı*, s. 183-184.

²⁰ Mehmet Dağ, “Dil ve Belağat Açısından Kur’an Ayetlerinde Nida”, *EKEV Akademi Dergisi*, 2008, c. 12, sayı: 34, s. 122.

İslam âlimleri sûre başlangıç ifadeleri için genelde “Fevatihu’s suver” tamlamasını kullanmaktadırlar. Tamlama; *başlangıç, açılış, giriş* anlamlarına gelen “Fâtiha” kelimesinin çoğulu olan “fevatih” ile “sûre” kelimesinin çoğulu olan “suver” kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur.²¹ Kur’ân, insanları etkileme ve anlatılmak isteneni en veciz şekilde aktarma konusunda üstün edebi özelliklere sahiptir. Bu özelliklerden biri de, insanlara hitap ederken onların ilgisini çekecek ifadeler ile söze başlamasıdır.²² Bu bakımdan sure başlangıçları muhatabın dikkatini çekmede iyi birer örnektir. Nitekim Kur’ân ilimleri ve tefsir ilmini konu edinen eserlerde bu konu işlenmiştir. Bu eserlerde ortaya konulduğu gibi, Kur’ân sûreleri incelendiğinde her bir sûrenin hem ifade şekli hem de anlatım açısından muhatabın dikkatini celb edecek, adeta onu dinlemeye zorlayacak çarpıcı ifadeler ile başladığı görülmektedir.²³ Kur’ân’ın başlanıç ifadeleri aşağıdaki başlıklar şeklinde tasnif edilebilir.²⁴

2.1. HAMD VE ÖVGÜ İLE BAŞLAMA

Öğrenmenin gerçekleşmesi, derse giriş etkinliklerinin belli bir plan dâhilinde düzenlenmesi ile paralellik arz etmektedir. Bu kapsamda, derse giriş etkinliklerinden önemsenmesi gereken unsurlardan biri, yukarıda da defaatle belirtildiği gibi dikkat çekmedir. Zira dikkat çekme konuyu öğrenmeye/öğretmeye; maksada ve muhtevaya uygun olarak, ilgi çekici ve güzel bir şekilde başlamanın önemli yollarında biridir. Kur’ân’da yer alan sûrelerin başlangıç ifadelerine bakıldığında bu minvalde ilkelere rastlamak mümkündür. Örneğin, söylenecek söze yönelinmesi ve sözün devamının dinlenmesinin sağlanması için, sûrelere insan fitratına uygun güzel bir üslûpla ve çeşitlilikle giriş yapıldığı görülebilir. Sûre başlangıç ifadelerinden biri, hamd ve övgü ile yapılan girişlerdir. Sûrelere hamd ve övgü ile başlayan ifadelerle giriş yapılması, Allah’ın her türlü acizlikten ve noksanlıktan berî olduğunu, başka bir deyişle onun kemal sıfatlarına sahip olduğunu vurgulamaktadır.²⁵ Bu gruba giren on dört sure şunlardır: Fâtiha, En’âm, Kehf, İsrâ, Sebe’, Furkân, Fâtır, Hadîd, Haşr, Saf, Tegâbün, Cum’a, Mülk, A’lâ.

“Hamd, âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.”²⁶ “Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve ışığı var eden Allah’a mahsustur.”²⁷ “Göklerde ve yerde bulunanlar Allah’ı tesbih etmektedir. O üstündür, her yaptığında hikmet vardır.”²⁸ “Yüce Rabbinin adını tenzih ederek an.”²⁹ Bu ve benzeri ayetler incelendiğinde, Allah’ın yüceliğine vurgu yapılarak konuya giriş yapıldığı görülmektedir. Bu durum istek ve arzuların birden bire değil, bir girişle ortaya konmasını örneklemektedir. Dahası övgü, teşekkür gibi ifadeler ile derse başlamak, konuya merakı arttırıcı özelliğe sahiptir. İnsanın aklına ve duygularına hitap eden bu Kur’ânî ifadeler öğrencilerin ilgilerini celp edecek özel kavramlardır.³⁰ Çünkü insan fitraten neyin ya da kimin övüldüğü, niçin ve kime teşekkür edildiği gibi konuları merak etmekte dolayısıyla bu ifadelerden sonra gelecek konuyu da anlamak için çaba göstermeye yönelmektedir. Bu ayetlerde dikkat çeken diğer bir husus, kullanılan başlangıç ifadelerinin kendilerinden sonra gelen konu ile irtibatlı olmalarıdır. Yukarıda isimleri yer alan, hamd ve övgü ile giriş yapılan sûre başlangıçlarına

²¹ Ebu’l Fadl Camalu’d-Din Muhammed İbn Manzûr, *Lisanü’l Arab*, Daru’l Fikr, Beyrut 1993, s. 811.

²² Nasrullah Hacımuftuoğlu, “Berâat-i İstihlâl”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, 5/470.

²³ Abdurrahman Çetin, *Kur’ân İlimleri ve Kur’ân-ı Kerim Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012, s. 231.

²⁴ Celâlüddin es-Suyutî, *el-İtkan fi Ulumi’l Kur’an*, (thk. Muhammed Salim Haşim), Daru’l Kütübi’l İlmiye, Beyrut 2007, 2/206-208; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, TDV Yay., Ankara 2017, s. 171-175.

²⁵ Ebu’l-Âlâ Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’an*, (çev. Muhammed Han Kayani vdğr.), İnsan Yayınları, İstanbul 1997, 1/40.

²⁶ Fatiha, 1/1.

²⁷ En’am, 6/1.

²⁸ Hadid, 57/1.

²⁹ A’la, 87/1.

³⁰ Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’an*, 1/25, 41

bakıldığında, her şeyin yaratıcısının Allah olduğu, ona hakkıyla kul olunmaya çalışılması gerektiği gibi konular ile devam ettiği görülmektedir.³¹ Bu durum günümüz din eğitiminde öğretmenin öğrenciye kazandırılmak istenen hedef davranış ile irtibatlı dikkat çekme unsurlarına yönelmesi gerektiği şeklinde bir yorumu mümkün kılmaktadır.

2.2. HURÛF-I MUKATTAA İLE BAŞLAMA

Kur'an'da yirmi dokuz surenin başında "elif-lâm-mîm", "kâf", "yâ-sîn" gibi mânalarının delaleti tam olarak bilinmeyen harfler bulunmaktadır. Bu harfler, hangi amaçla kullanıldıkları tam bilinmediği için hurûf-ı mübheme, bağımsız ve ayrı olma anlamında huruf-ı tehecci, surelere nasıl başlandığını göstermesi açısından Fevâtihu's-süver olarak da isimlendirilmektedir.³² Bu harfler ile başlayan sureler; Bakara, Âl-i İmrân, A'râf, Hûd, Yûnus, Yûsuf, Ra'd, İbrâhîm, Meryem, Hicr, Tâhâ, Şuarâ, Kasas, Ankebût, Neml, Rûm, Lokmân, Yâsîn, Secde, Sâd, Mü'min, Şûrâ, Zuhruf, Fussilet, Duhân, Câsiye, Kâf, Ahkâf ve Kalem şeklinde sıralanabilir.

Elif-lâm-mîm,³³ Elif-lâm-mîm-sâd,³⁴ Elif-lâm-râ.³⁵ Bu ve anlamı tam olarak bilinmeyen harfler ile başlayan diğer ayetler ile ilgili sayısız çalışma yapılmıştır. Bu ifadelerin delaleti ile ilgili yirmiye aşkın farklı görüş ileri sürülmüştür. Bunlardan biri de üslup yönünden yapılan değerlendirmedir.³⁶ Üslûp açısından değerlendirme yapanlara göre, Kur'an'ın giriş ifadeleri olan bu harfler, bir taraftan sûrenin manasına delalet ederken öte yandan muhatabın dikkatini devamında söylenecek söze çekmektedir.³⁷ Başka bir ifade ile bu harflerle, muhatap akabinde söylenecek sözleri dinlemeye hazır hale getirilmek istenmektedir.³⁸ Nitekim güncel araştırmalar da gizemli kelimelerin dikkat çekmede kullanılabileceğini göstermektedir.³⁹ Ayrıca bu şekilde başlanan ayetlerin devamlarına bakıldığında daha çok Kur'an'ın dinlenmesini ve anlaşılmasını istemeyen müşriklerle ilgili konularda olduğu görülmektedir. Kur'an'ın bu yaklaşımı, hedef kazanımlarla ilgili öncelikle muhatabın dikkatinin çekilmesi gerektiği şeklinde değerlendirilebilir. Başka bir ifadeyle muhatabın durumuna, yere ve zamana göre gizemli sözcükler ile öğrencilerin dikkatleri çekilerek derse giriş yapılabilir. Yoksa ilgili harfleri alıp derse bu kelimeler ile başlamak doğru bir yaklaşım değildir.

2.3. NİDA (SESLENME) KAVRAMLARI İLE BAŞLAMA

Nida, Arap edebiyatının vazgeçilmez üslupsal bir unsuru olup çağırma fiili yerine geçen bir harf vasıtasıyla, muhatabın konuşana yönelmesini talep etme anlamına gelmektedir.⁴⁰ Nida harfleri muhatabın durumuna göre farklılık gösterir ve nida edilen (seslenen) anlamına gelen "münâda" ile anlam kazanır. Nidanın asıl amacı, muhatabı çağırma ve onun yönelmesini istemektir. Nida harflerinin amacı ise, sesi uzatarak çağrılanın dikkatini çekmektir.⁴¹ Kur'an'da 436 yerde kullanılan nida ifadelerinin 10 tanesi

³¹ Suyutî, *el-İtkan fî Ulumi'l Kur'an*, 2/206-208.

³² M. Zeki Duman - Mustafa Altundağ, "Hurûf-ı Mukattaa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, 18/401.

³³ Bakara, 2/1.

³⁴ A'râf, 7/1.

³⁵ Yûnus, 10/1.

³⁶ Ali Akpınar, "Kur'an'da Hece Harfleri (Hurûf-i Mukattaa) ve Kuşeyri'nin Hece Harfleri Yorumu", *Tasavvuf İlimi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2003, c. 4, sayı: 11, s. 56.

³⁷ Duman - Altundağ, "Hurûf-i Mukattaa", 18/403.

³⁸ Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*, s. 235.

³⁹ Fitri Aliningsih, "The Use of Games in Enhancing Students' Motivation in English Learning", *The 5th English Language, Teaching, Literature, and Translation, International Conference, State University of Semarang Puplicaton*, 2016, s. 247.

⁴⁰ Mustafa Kayapınar, "Belağatta Nidâ Üslubu", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, c.15, sayı: 2, s. 159.

⁴¹ Dağ, "Dil ve Belağat Açısından Kur'an Ayetlerinde Nida", s. 124-125.

surelerin girişlerinde yer almaktadır.⁴² Bu sureler konuya “ey” mânasındaki “yâ eyyühâ” ile giriş yapmaktadır. İlgili ayetlere bakıldığında bunların beşinde “Ey nebî!”⁴³, “Ey örtünüp bürünen!”⁴⁴ “Ey örtüsüne bürünen!”⁴⁵ şeklinde doğrudan Hz. Peygamber’e; üçünde “Ey iman edenler!”⁴⁶ diye müminlere ve diğer ikisinde de “Ey insanlar!”⁴⁷ ifadesiyle bütün insanlara seslenişle söze başlandığı görülmektedir. “Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Çünkü kıyamet sarsıntısı çok büyük bir şeydir”⁴⁸ ayeti ve ilgili diğer ayetler incelendiğinde, Hz. Peygambere yönelik ifadelerin dışından muhatabın genel ifadelerle uyarılarak dikkatinin söylenecek söze çekildiği görülmektedir. Sûre girişlerinde bulunan nida ifadeleri, muhatabın durumu ve kullanılan dilin yapısı dikkate alınarak günümüz din eğitiminde kullanılabilir. Öğretmenin öğrencileri kastederek “sevgili öğrenciler”, “kıymetli arkadaşlar”, İmamın hutbede cemaate yönelik “değerli Müslümanlar” ve hatibin toplantılarda “muhterem hazirun” gibi kavramlar ile giriş yapmaları bu minvalde değerlendirilebilir. Ayrıca nida ifadelerinin kullanıldığı ayetlere bakıldığında aslında muhatap belli iken, ifadelerin daha genel anlamda kullanılarak sonraki dönemlerde ortak paydada hareket eden herkesi kapsadığını söylemek mümkündür. Bu anlamda öğretmen sınıf ortamında bir ya da birkaç öğrenci yerine bütün sınıfa hitap edebilecek dikat çekme ifadelerine yer vermelidir.

2.4. HABER (BİLGİ VERME) İLE BAŞLAMA

Kur’an’da yer alan bazı sûreler haber ile başlamaktadır. Haber veya bilgi vermek suretiyle söze başlayan sûrelerin sayısı yirmi birdir. “Kıyamet yaklaştı ve Ay yarıldı.”⁴⁹, “Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir”,⁵⁰ “Sana savaş ganimetlerinden soruyorlar. De ki: Ganimetler Allah’a ve Resûlüne aittir”⁵¹ meâlindeki âyetlerde olduğu gibi sûrenin ilk âyetlerinde ilgi çeken açıklamalar yapılmış, haber ve bilgi verilerek konuya giriş yapılmıştır. Kur’an’da ilgi çekici bilgi verme suretiyle konuya giriş yapılan diğer sureler şunlardır: Tevbe, Nahl, Enbiyâ, Zümer, Nûr, Muhammed, Feth, Mücâdile, Rahmân, Hâkka, Meâric, Abese, Kadr, Nûh, Beyyine, Tekâsür, Kâria ve Kevser.

Yukarıda yer alan surelerin giriş ayetleri incelendiğinde, konuya doğrudan önemli bilgi verilerek başlandığı görülmektedir. Normal şartlarda direkt bilgi vermek suretiyle muhatabın dikkatini çekmek, beklenen bir durum değildir. Bununla birlikte modern eğitimde derse hikâye, şiir, fıkra vb. ile başlanarak öğrencilerin dikkatlerinin çekilmeye çalışıldığı bilinmektedir. Bu durum bir yönüyle Kur’an’ın kullandığı, doğrudan heyecanlandırıcı haber vererek konuya giriş yapma yöntemine benzemektedir.⁵² Eşsiz bir üsluba sahip Kur’an’ın, öğrenmenin gerçekleşmesi için bu yöntemi kullanması, din eğitiminde muhatabın dikkatini kimi durumlarda direk bilgi vermek suretiyle de çekilebileceğini ortaya koymaktadır. Ancak burada verilecek bilginin az olması, tonlama ve derse giriş bilgisinin daha sonra gelecek bilgiler ile ilişkisi sürekli göz önünde bulundurulmalıdır. Aksi halde doğrudan bilgi ile derse giriş yapılması günümüz eğitim anlayışı açısından bir yöntem olarak görülmemektedir. Öğrenciler ilgi, motivasyon, güdüleme konularında henüz hazır olmadıklarında,

⁴² Dağ, “Dil ve Belağat Açısından Kur’an Ayetlerinde Nida”, s. 148.

⁴³ Ahzâb, 33/1; Talâk, 65/1; Tahrîm, 66/1.

⁴⁴ Müzzemmil, 73/1.

⁴⁵ Müddessir, 74/1.

⁴⁶ Mâide, 5/1; Hucurât, 49/1; Mümtehine, 60/1.

⁴⁷ Nisâ 4/1; Hac 22/1.

⁴⁸ Hacc, 22/1.

⁴⁹ Kamer, 54/1.

⁵⁰ Müminün, 23/1.

⁵¹ Enfâl, 8/1.

⁵² Mehmet Zeki Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, Nobel Yayınları, 4. bsk., Ankara 2009, s. 31.

anlatılan bilgiye dikkat etme ve yapılandırmada sıkıntı yaşayabilirler. Bu durum ise öğrencilerin akademik, sosyal ve duygusal anlamda başarısızlıklarına sebep olmaktadır.⁵³

2.5. YEMİN İLE BAŞLAMA

Kur'an'da, ilâhî hakikatleri te'kit ve teyit etmek için sûrelerin on yedisine yemin ile giriş yapılmıştır. Böylece hem kendisi için yemin edilen şeyin kıymet ve önemine işaret edilmiş hem de dinleyenlerin o şeye karşı dikkatlerinin çekilmesi hedef alınmıştır.⁵⁴ Bu sureler incelendiğinde; beş tanesinde önem ve özelliklerinden dolayı bazı zaman dilimlerine,⁵⁵ altısında mekân ve cisimlere,⁵⁶ beşinde melek ve savaş atları, rüzgâr gibi bazı güçlere,⁵⁷ birinde incir ve zeytine⁵⁸ yemin edilerek konuya başlandığı görülmektedir. Nazil olduğu dönemin şartlarına bağlı olarak Kur'an'ın yemin ifadelerine başvurması, iddiayı teyit ile birlikte konunun önemine çekilen dikkati göstermektedir.⁵⁹

İnsanların öğrenme stilleri farklı olduğu gibi ilgi duydukları ve dikkat kesildikleri konular da farklı olabilir. Dolayısıyla onların dikkatlerini çekmek için de farklı uygulama ve etkinlikler gerekebilir. Bu anlamda Kur'an'ın muhataba seslenirken kullandığı yöntemlerden biri olan yemin, önemli bilginin vurgulanması ve ses tonunun doğru ayarlanması açısından göz önünde tutulmalıdır. Yoksa öğretmenin yemin ile derse başlaması hatta gerekmedikçe normal hayatta yemine başvurması doğru değildir. Bundan dolayı günümüz din eğitiminde sadece öğrenci için anlamlı olan hususları vurgulamak suretiyle ses tonu, vurgu ve jest ve mimiklerin iyi kullanılarak dikkatlerinin çekilebileceğini söylemek mümkündür.

2.6. ŞART İLE BAŞLAMA

Muhatabın dikkatini konuya çekmek için Kur'an'da başvurulan yollardan biri de şart ifadeleridir. Kur'an'da şart olarak değerlendirilebilecek ifadeler ile giriş yapılan sûre sayısı yedidir. "Kıyamet koptuğu zaman..."⁶⁰ "Allah'ın yardımı ve zaferi gelip de insanların bölük bölük Allah'ın dinine girmekte olduklarını gördüğün vakit"⁶¹ "Gök yarıldığında"⁶² şeklindeki ifadeler şart ile surelere giriş örnekleridir. Bu ayetlerde şartın gerçekleşmesi durumunda ne olacağına dikkat çekilmektedir.⁶³ Şart ifadeleri ile başlayan diğer sureler; Münâfikûn, Tekvîr, İnfîtâr, Zilzâl olarak sıralanabilir. Bu surelerin ilgili ayetlerine bakıldığında şartın gerçekleşmesi halinde neler olacağı hususunda muhatapların merak duyguları harekete geçirilmek suretiyle konuya giriş yapıldığı müşahade edilmektedir. Kur'an'ın başvurduğu bu yöntem, bir taraftan muhatabın ilgisini konuya çekerken öte yandan düşünme melekelerini harekete geçirmektedir. Bu durum öğretmenin formal eğitimde öğretimi tasarlarken, öğrencilerin merak duygularını harekete geçirmek için onları düşünmeye sevk etmek gerektiği şeklinde yorumlanabilir. Nitekim akıl ve duygu eğitimine önemli yer ayıran Kur'an'ın kimi sure başlangıçlarında şarta yer vermesi, dikkat çekmek bağlamında şartla derse başlayabileceği şeklinde yorumlanabilir.

⁵³ Su-Swank, "Attention Problems and Mindfulness: Examining a School Counseling Group Intervention With Elementary School Students", s. 3.

⁵⁴ Celal Kirca, "Aksâmü'l-Kur'ân", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1989, 2/290.

⁵⁵ Kiyâme 75/1; Fecr 89/1; Leyl, 92/1; Duhâ 93/1; Asr 103/1.

⁵⁶ Tûr 52/1; Necm 53/1; Burûc 85/1; Târik 86/1; Beled 90/1; Şems 91/1.

⁵⁷ Sâffât 37/1; Zâriyât 51/11; Mürselât 77/1; Nâziât 79/1; Âdiyât 100/1.

⁵⁸ Tîn, 95/1.

⁵⁹ Abdülbâki Turan, "Kur'an-ı Kerimdeki Yeminler (Aksâmü'l-Kur'an)", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1986, sayı: 2, s. 97-98.

⁶⁰ Vâkıa, 56/1.

⁶¹ Nasr, 110/1-2.

⁶² İnşikak, 84/1.

⁶³ Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*, s. 233.

2.7. EMİR İLE BAŞLAMA

Emir, bir işin yapılmasını talep etmek için kesin ve bağlayıcı olarak kullanılan fiil sığasıdır.⁶⁴ Kur'an'da yer alan sûrelerin altı tanesi emir sığasıyla başlamaktadır. Bu sûrelerin tamamının Mekki oldukları rivayet edilmektedir.⁶⁵ Sûrelerin başlangıçları şu şekildedir: “De ki: Ey kâfirler! Ben sizin tapmakta olduğunuza tapmam.”⁶⁶ “De ki: O Allah birdir.”⁶⁷ “De ki: Cinlerden bir topluluğun (Kur'an'ı) dinleyip şöyle söyledikleri bana vahyolundu: ‘Biz, doğru yolu gösteren harika bir okuma dinledik ve ona iman ettik. Artık kesinlikle Rabbimize kimseyi ortak koşmayacağız.’”⁶⁸ “De ki: Sabahın Rabbine sığınırım.”⁶⁹ “De ki: insanların Rabbine sığınırım!”⁷⁰ Sûrelerin konuyu ele alışları incelendiğinde, beş tanesinin konuya “söyle, de, deki” anlamına gelen “kul” emri ile giriş yaptıkları görülmektedir. “Yaratan Rabbinin adıyla oku!”⁷¹ şeklinde başlayan bir süre ise “oku” anlamına gelen “ikra” emri ile başlamaktadır. Kur'an'da yer alan bu emir ifadeleri pek çok anlamı içerisinde barındırmaktadır. Bunlardan terbiye etmek, yol göstermek ve ibret almak konumuz açısından önemlidir.⁷² Ayrıca, surelere emirle başlanmasında, emredilen hususun zihinlere iyice yerleştirilmesi ve sözün devamına ilgi gösterilmesinin sağlanması gibi hikmetler olduğu söylenebilir.⁷³ Bu durum günümüz din eğitiminde dikkat çekmede muhataba ve konuya bağlı olarak emir ifadelerinin kullanılabileceği şeklinde yorumlanabilir. Ancak emir ifadesinin öğrenciye değil, konunun önemini ortaya koyan hususlara yapılması gerekir. Aksi takdirde öğrenci emir ifadesinin kendisine yapıldığı izlenimine kapılırsa, derse konsantre olma yerine dersi dinlemekten daha da uzaklaşabilir. Bu noktada öğretmenin sınıf ortamında bulunan öğrencilerin hazırbulunuşluklarının farkında olarak, ilgi ve ihtiyaçlarını dikkate alarak derse giriş yapması önemlidir.

2.8. SORU İLE BAŞLAMA

Eğitimde soru sorma, hem bir yöntem hem de bir ölçme ve değerlendirme aracı olarak kullanılmaktadır. Öğretme stratejilerin tamamında soru sorma önemli bir unsur olarak yer almaktadır. Edebiyatta da muhatapla diyalog kurmak ve muhatabın ilgisini söylenenlere çekmek için fikirlerin soru cümleleri halinde şekillendirilmesi başvurulan yollardan biridir. Çünkü soru, bilinçaltında saklı olan anlamların ortaya çıkmasında ve bilinci etkin olarak harekete geçirmede yalın ifadelerden çok daha güçlüdür.⁷⁴ Kur'an'da soru ifadeleri ile başlayan altı sure vardır: “İnsanın üzerinden, henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi?”⁷⁵ “Birbirlerine neyi soruyorlar?”⁷⁶ O kıyametin haberi sana geldi mi?”⁷⁷ “Senin kalbini açıp genişletmedik mi?”⁷⁸ “Rabbin filin yanındakilere neyi nasıl yaptı görmedin mi?”⁷⁹ “Gördün mü dini yalan sayanı?”⁸⁰ Söz konusu sûrelerde yer alan bu giriş ayetleri

⁶⁴ Zülfikar Durmuş, “Kur'an-ı Kerim'de İbâha İfade Eden Emir Siygalarının Çeviri Problemi”, *İnönü Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, c. 1, sayı: 2, s. 3.

⁶⁵ Bilgin, *Kur'an'ı Tanımak Tarih-Dil-Yorum*, 156.

⁶⁶ Kâfirûn 109/1.

⁶⁷ İhlâs 112/1.

⁶⁸ Cin 72/1.

⁶⁹ Felâk 113/1.

⁷⁰ Nâs 114/1.

⁷¹ Alak, 96/1.

⁷² Durmuş, “Kur'an-ı Kerim'de İbâha İfade Eden Emir Siygalarının Çeviri Problemi”, s. 6-7.

⁷³ Çetin, *Fevâtihu's-Süver*, 12/504.

⁷⁴ Behlül Tokur, “Kur'an'da Soru Kalıpları ve Metaforlar”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, sayı: 36, s.113.

⁷⁵ İnsân, 76/1.

⁷⁶ Nebe', 78/1.

⁷⁷ Gâşiye, 88/1.

⁷⁸ İnşirâh, 94/1.

⁷⁹ Fil, 105/1.

⁸⁰ Mâûn, 107/1.

incelendiğinde, muhatapın dikkatini konuya çekmek için farklı soru edatlarının kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca sorular ile beklenti oluşturulduğundan, dikkatin anlatılacak konuya yöneltilmesi için farklı soru edatlarının kullanılması uyarıcıları harekete geçirme noktasında işlevsel olabilmektedir.⁸¹

Bu durum, din eğitiminde kullanılacak soru formatlarının sürekli değiştirilmesi gerektiği şeklinde yorumlanabilir. Zira sürekli aynı soru kalıbı ile derse başlamak, öğrencilerin ilgilerini derse çekmede yetersiz kalabilir. Öğrenciler aynı soru kalıbına alıştıklarında dikkatlerini anlatacakları konuya yoğunlaştırmada sıkıntı yaşayabilirler. Teknoloji aygıtlarının ve sosyal medyanın öğrencilerin ilgi, motivasyon ve dikkatlerini olumsuz etkilediği günümüzde, öğretmenin soru sorma yoluyla öğrencilerin öğrenmelerini kolaylaştırıcı rol üstlenmesi gereklidir.⁸²

2.9. AZARLAMA İLE BAŞLAMA

Kur'an'da kınama ile başlayan üç sûre yer almaktadır. Bu surelerin iki tanesinin⁸³ başında "Yazıklar olsun! Vay haline!" gibi kınama ve azarlamayı ifade eden "veyl" lafzı yer almaktadır.⁸⁴ Bir sûrenin başında ise "kurusun! yok olsun!" anlamında "tebbet" fiili bulunmaktadır.⁸⁵ Yukarıda yer alan sure başlangıç ifadeleri incelendiğinde, muhatapın dikkatinin yanlış olan durum ya da fiile çekilerek ondan uzak durulması gerektiği şeklinde bir beklentinin olduğu görülmektedir. Azarlama ifadeleri, Kur'an'ın "gaflet içerisinde olduklarından kendilerine gelen tehlikeleri görmeyenleri uyandırma" anlamında "inzar" kavramı ile ifade edilmektedir. Bu kavram müjdeleme ile birlikte eğitimde bir metod olarak kullanılabilir.⁸⁶ Bu durum, günümüz din eğitiminde azarlamamanın, muhatapın terk etmesi istenilen olumsuz fiil ya da düşünce konularının işleme sürecinde kullanılabilmesi şeklinde yorumlanabilir. Aslında eğitim bilimlerinde, Kur'an'ın kullandığı bu yöntem benzer bir şekilde, bir olayın olumsuz sonuçları üzerinde durulması şeklinde dikkat çekme etkinliğine yer verilmektedir.⁸⁷ Ancak öğretmenin dikkat etmesi gereken önemli nokta öğrencilerin azar ifadelerini kendi üzerlerine almamalarını sağlamaktır. Öğrenciler azar ifadelerinin direkt kendi kişiliklerine yönelik olduğu algısına kapıldıklarında öğretmenden ve onun anlatacağı konudan uzaklaşırlar. Kendileri ile öğretmen arasına barikat kurarlar. Bu durumda öğrenme gerçekleşmeyeceği gibi hedeflenenin aksi sonuçlar ile karşılaşılabilir. Örneğin Hümeze suresinde geçen azarlama ifadelerinde kastedilen belli olmakla birlikte ayette kastedilenlerin isimlerin zikredilmemesi⁸⁸ bu minvaldedir.

2.10. SEBEP BİLDİREREK BAŞLAMA

Kur'an-ı Kerim'de sadece Kureyş sûresine illet ve sebep gösterme (ta'lîl) edatı olan "lâm" harfiyle başlanmaktadır. "Kureyş'in emniyeti sağlanabilsin diye"⁸⁹ şeklinde başlanan bu sûrenin ilk âyetinde, Allah'ın Kureyş kabilesine inkâr edemeyecekleri lütuflarda bulunduğu gerekçe gösterilerek bu kabile insaf ve imana davet edilmektedir. Bu ayette muhatapın dikkati ve ilgisi, illet/gerekçe ile çekilmektedir. Gerekçe belirtme, muhatapın merakını çekmenin önemli yollarından biridir. Bu yöntemle özellikle

⁸¹ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, s. 31.

⁸² Larry D. Rosen, "The Distracted Student Mind - Enhancing Its Focus and Attention." *The Phi Delta Kappan*, 2017, Volume: 99, Issue: 2, s. 4.

⁸³ Mutaffin, 83/1; Hümeze, 104/1.

⁸⁴ Necdet Ünal, "Kur'an'ı Kerim'de Kendilerine "Yazıklar Olsun" Denilenler", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 2011, c. 9, sayı: 1, s. 288.

⁸⁵ Tebbet 111/1.

⁸⁶ Turgay Gündüz, "Pedagojik Açıdan Kur'an'da "Inzar" Kavramı ve İlgili Diğer Bazı Kavramların İncelenmesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1988, c. 7, sayı: 7, s. 525.

⁸⁷ Sönmez, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, 295.

⁸⁸ Bedrettin Çetiner, *Fatiha'dan Nâs'a Esbâb-ı Nüzûl Kur'an Âyetlerinin İniş Sebepleri*, Çağrı Yayınları, 2010, İstanbul 2010, 2/963.

⁸⁹ Kureyş, 106/1.

mantıksal düşünme stiline sahip kimselerin dikkatlerini toplamak ve sürdürmek daha kolaydır. Ancak gerekçenin öğrencilerin anlama düzeyine göre olması ve nadiren kullanılması tercih edilmelidir. Derse sürekli gerekçeler ile başlamak Kur'anî bir metot olmadığı gibi gümümüz eğitim bilimleri verileri ile de bağdaşmamaktadır.

Kur'an'da yer alan ayetler ve sureler arasındaki düzen vahye dayanmaktadır.⁹⁰ Bu durum Kur'an'da yer alan sûrelerin başlangıç ayetleri ile devamlarında gelen ayetler arasındaki düzene de yansımıştır. Edebi i'cazının bir gereği olarak Kur'an, okuyanın dikkatini çeken, ilgisini ve merakını uyaran ayetlerle başlamakta ve akabinde gelen ayetlerle aralarında bir uyum (tenasüp) bulunmaktadır.⁹¹

SONUÇ

Öğrenme kuramlarının ortak vurgusu, öğrenmenin gerçekleşmesi için gerekli ilk koşulun “dikkat etme” olduğudur. Zira dikkat etme, maksada ve muhtevaya uygun olarak konuya ilgi çekici ve güzel bir başlangıcın en önemli yoludur. Ancak yaratılış gereği insanın dikkat etme gücü sınırlıdır ve onu etkileyen farklı pek çok dışsal unsur bulunmaktadır. Dolayısıyla öğrenme sürecinin unsurlarının dikkati doğru yönlendirebilecek şekilde tasarlanmasına özen gösterilmelidir.

Genel uyarılmışlık hâli, seçicilik ve yoğunlaşma dikkat etme sürecinin ana aşamalarıdır. Bu sürecin sağlıklı yürümesi, bir yandan amaca bağlı uyarıcıların ortamdaki varlıklarını gerektirirken öte yandan çeldirici uyarıcıların kontrol altında tutulmasını ya da ortamdan uzaklaştırılmasını zorunlu kılmaktadır. Dikkatin başlaması, yoğunlaşması ve sürmesi uyarıcıların büyüklük, renk, parlaklık, şiddet, zıtlık, değişkenlik, hareket, tekrar ve yenilik gibi özelliklerine bağlıdır. Bununla birlikte geçmiş yaşantılar, geleceğe dair beklentiler, ilgi ve ihtiyaçlar dikkati etkilemektedir. Dolayısıyla, öğrenme sürecinde dikkat çekme etkinlikleri planlanırken bu unsurlar göz önünde tutulmalıdır.

Kur'an-ı Kerîm, hem eğitimin amacını hem de yöntemini ihtiva eden kutsal bir kaynaktır. Onun kullandığı yöntemin değeri ve kullanışlılığı zamansal sınırlanmaya bağlı değildir. Dolayısıyla günümüz din eğitiminde, öğrenme kuramlarının büyük bir kısmının vurgu yaptığı “dikkat çekme” ile ilgili, Kur'an'da önemli ilkeler bulmak mümkündür. Çünkü Kur'an, insanları etkileme ve anlatılmak istenen en veciz şekilde aktarma konusunda üstün edebi özelliklere sahiptir. Onun bu özelliklerinden biri, insanlara hitap ederken onların ilgilerini çekecek ifadelerle söze başlamasıdır.

Kur'an sûrelerinin başlangıç ifadeleri on başlıkta tasnif edilebilir: Hamd ve övgü ile başlama, hurûf-ı mukattaa ile başlama, nida ifadeleri başlama, haber verme ile başlama, yemin ile başlama, şart koşma ile başlama, emir ile başlama, soru ile başlama, azarlama ile başlama. Kur'an sûrelerinin giriş ifadeleri incelendiğinde, muhatabın ilgisini ve merakını uyaran dikkat çekme uygulamalarını ihtiva ettikleri görülür. Kur'an'ın dikkat çekmek için barındırdığı ilkeleri şöyle sıralamak mümkündür: Kullanılacak ifade ve etkinliklerin anlatılacak konu ile irtibatlı olması, mümkün oldukça farklılıkları ihtiva etmesi, muhatap için anlamlı olması, muhatabı düşünmeye sevk etmesi, muhatap gruptaki her bir bireyi dikkate alması, kısa olması, muhatabın kişiliğine yönelik olumsuzluk içermemesi.

• Öğrenme-öğretme sürecinde dikkat çekme etkinlikleri tasarlanırken mümkün oldukça farklı yöntemlere başvurulmalıdır. Kullanılacak dikkat çekme etkinliklerinde çeşitlilik sağlanmalıdır.

⁹⁰ Karataş, “Etkili İletişim Açısından Fevâtihi's-Süver ve Havâtimus's-Süver”, s. 325.

⁹¹ Mustafa Çetin, “Havâtimü's-Süver”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, 16/526; Mehmet Salmazzem, *Kur'an'a Materyalist Yaklaşımlar -İlhan Arsel Örneği-* Fecr Yayınları, Ankara 2019.

- Dikkat çekmek için başvurulacak uygulamaların, öğrencilerin öğrenmeleri beklenen konu ile irtibatlı olmasına özen gösterilmelidir.
- Dikkat çekme etkinlikleri planlanırken muhatabın hazırbulunuşluluğu, ilgi ve ihtiyaçları göz önünde tutulmalıdır.
- Dikkat çekme etkinliklerinin hedeflenen kazanımın boyutu ve düzeyiyle orantılı olmasına dikkat edilmelidir.
- Dikkat çekme etkinliği sadece bir ya da birkaç kişiden ziyade bütün muhataplara yönelik olmalıdır.
- Dikkat çekme etkinliği öğrencileri düşünmeye sevkedecek nitelikte olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akpınar, Ali, "Kur'an'da Hece Harfleri (Hurûf-i Mukattaa) ve Kuşeyri'nin Hece Harfleri Yorumu", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2003, c. 4, sayı: 11, , ss. 55-73.
- Aliningsih, Fitri, "The Use of Games in Enhancing Students' Motivation in English Learning", *The 5th English Language, Teaching, Literature, and Translation, International Conference, State University of Semarang Puplication*, 2016, pp. 246-250.
- Aydın, Mehmet Zeki, *Din Öğretiminde Yöntemler*, Nobel Yayınları, 4. bsk., Ankara 2009.
- Aydın, Yusuf, "Din Eğitiminde Tedric İlkesi" *İslam Düşüncesi Araştırmaları*, (ed. Mahsum AYTEPE- Hasan Kaya), Araştırma Yayınları, Ankara 2020, ss. 349-366.
- Bilgin, Abdülcelil, *Kur'an'ı Tanımak Tarih-Dil-Yorum*, Araştırma Yayınları, Ankara 2018.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, TDV Yayınları, 29. bsk., Ankara 2017.
- Cüceloğlu, Doğan, *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları*, Remzi Kitabevi, 5. bsk., İstanbul 1994.
- Çetin, Mustafa, "Havâtîmü's-Süver", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, c. 16, ss. 526-527.
- Çetin, Abdurrahman, "Fevâthîhü's-Süver", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, c.12, ss. 503-504.
- , *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*, Dergâh Yayınları, 2. bsk., İstanbul 2012.
- , *Fatihâ'dan Nâs'a Esbâb-ı Nüzûl Kur'an Âyetlerinin İnş Sebepleri*, c. 1-2 Çağrı Yayınları, İstanbul 2010.
- Dağ, Mehmet, "Dil ve Belağat Açısından Kur'an Ayetlerinde Nida", *EKEV Akademik Dergisi*, 2008, c.12, sayı: 34, ss. 121-148.
- Duman, M. Zeki - Altundağ, Mustafa, "Hurûf-i Mukattaa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, c. 18, ss. 401-408.
- Durmuş, Zülfikar, "Kur'an-ı Kerim'de İbâha İfade Eden Emir Siygalarının Çeviri Problemi", *İnönü Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, c. 1, sayı: 2, ss. 1-21.
- Genç, Salih Zeki, "Eğitim Öğretimde Planlama", *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, (ed. Mehmet Arslan), Anı Yayınları, Ankara 2011, ss. 74-101.
- Gündüz, Turgay, "Pedagojik Açısından Kur'an'da "İnzar" Kavramı ve İlgili Diğer Bazı Kavramların İncelenmesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1988, c. 7, sayı: 7, ss. 523-541.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah, "Berâat-i İstihlâl", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, c. 5, s. 470.
- Hovington, Cindy - Ashgar, Anila - Sharp, Shelly - Nalbantoglu, Josephine, "How does my brain pay attention? A series of activities teaches students about attention and what they can do to control it", *Science and Children*, 2015, Volume: 52, Issue: 6, pp. 45-53.
- İbn Mazûr, Ebu'l Fadl Camalu'd- Din Muhammed, *Lisan'ül Arab*, Daru'l Fikr, Beyrut 1993.
- Karataş, Ali, "Etkili İletişim Açısından Fevâthîhü's-Süver ve Havâtîmus'-Süver", *International Journal of Cultural and Social Studies*, 2016, sayı: 2, ss. 320-329.
- Kayapınar, Mustafa, "Belağatta Nidâ Üslubu", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, c. 15, sayı: 2, ss.159-166.
- Kırca, Celal, "Aksâmü'l-Kur'an", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1989, c. 2, ss. 290-291.
- Mevdüdü, Ebu'l-Â'lâ, *Tefhimü'l- Kur'an*, (çev. Muhammed Han Kayanı vdğr.), c. 1-7, İnsan Yayınları, İstanbul 1997.
- Okumuşlar, Muhittin, "5E Yapılandırıcı Öğrenme Modeli ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi İşleniş Örneği", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, sayı: 24, ss. 171-184.
- Öztürk, Bülent, "Öğrenme ve Öğretimde Dikkat", *Milli Eğitim Dergisi*, 1999, sayı: 144, ss. 51-59.
- Roda, Claudia - Nabeth, Thierry, "The Role of Attention in the Design of Learning Management Systems", *IADIS International Conference CELDA (Cognition and Exploratory Learning in Digital Age)* 2005, pp. 1-8.
- Rosen, Larry D., "The Distracted Student Mind - Enhancing Its Focus and Attention", *The Phi Delta Kappan*, 2017, Volume: 99, Issue: 2, pp.8-14.
- Tokur, Behlül, "Kur'an'da Soru Kalıpları ve Metaforlar", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, sayı: 36, ss. 105-118.
- Turan, Abdülbâki, "Kur'an-ı Kerimdeki Yeminler (Aksâmu'l-Kur'an)", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1986, sayı: 2, ss. 97-114.
- Salmazzem, Mehmet, *Kur'an'a Materyalist Yaklaşımlar -İlhan Arsel Örneği-*, Fecr Yayınları, Ankara 2019.
- Senemoğlu, Nuray, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*, Pegem Akademi Yay., 20 bsk., Ankara, 2011.
- Sönmez, Veysel, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Anı Yayınları, Ankara 2011.
- , *Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı*, Anı Yay., 15. bsk., Ankara 2009.
- Suyutî, Celâluddîn, *el-İtkan fi Ulumi'l Kur'an*, (thk. Muhammed Salim Haşim), Daru'l Kütübü'l İlmiye, Beyrut 2007.
- Su, Yi-Wen - Swank, Jacqueline M., "Attention Problems and Mindfulness: Examining a School Counseling Group Intervention with Elementary School Students", *Professional School Counseling*, 2018-2019, Volume: 22, Issue: 1, pp. 1-12.
- Ünal, Necdet, "Kur'an'ı Kerim'de Kendilerine 'Yazıklar Olsun' Denilenler", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 2011, c. 9, sayı:1, ss. 285-334.